

Логвиненко І.А.,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент

Конституція УНР 1918 року: оцінки в історіографії

28 червня 1996 року, було прийнято Конституцію України, яка, на думку багатьох правознавців, завершила період становлення держави Україна. Як свідчить історія, до цієї знаменної події український народ йшов важким шляхом визвольної боротьби та спроб національного державотворення. Саме тому наше минуле, яке дозволяє краще збагнути сучасне і спрогнозувати майбутнє, викликає інтерес не тільки у науковців, але й в усіх небайдужих до долі України. Серед найцікавіших сторінок історії української державності є діяльність Української Центральної Ради щодо розробки та прийняття Конституції Української Народної Республіки. Конституція УНР і до сьогодні викликає інтерес серед істориків, правознавців, політиків. У історіографії можна зустріти різні, часто не безспірні оцінки дослідників Основного закону УНР.

20 червня 1917 року була сформована спеціальна Комісія УЦР (голова – К. Левитський, секретар – М. Шраг), кількість якої вже в липні досягла 100 осіб. Комісія мала підготувати Статут про автономний устрій України. 30 жовтня на VII сесії УЦР М. Грушевський уперше заявив про необхідність розробки проекту Конституції Української Республіки, який визнавав «найвищою суверенною властю» Українські Всенародні Збори, які частину влади віддає федеральному парламенту Росії.

Так, 7 листопада 1917 року Центральна Рада прийняла III Універсал, який проголошував УНР. Хоча федеративний зв'язок із Росією не відкидався, на порядок денний в УЦР було поставлено питання про необхідність прийняття власної Конституції. Було сформовано Конституційну комісію, яка мала підготувати проект Основного закону, який передбачалося внести в Українські Установчі Збори.

Сьогодні, за браком джерел важко навіть в загальних рисах відтворити перебіг подій, які відбувалися під час засідань Конституційної комісії. Матеріалів її засідань дослідниками досі не виявлено. Фрагментарні спогади про її роботу містяться у мемуарній літературі. Тому можна лише констатувати, що у листопаді-грудні 1917 року комісія працювала доволі активно. Цікавими є згадки П.Христюка про дискусії, що точилися у Конституційній комісії між українськими есерами, які дотримувалась двох діаметрально протилежних точок зору у питанні державного устрою України. На думку одних, це повинна бути парламентська республіка; інші були переконані в тому, що «Україні не судилося

бути нічим іншим, як республікою Рад селянських, робітничих та солдатських депутатів, тобто державою класовою». В середині грудня 1917 року Рада опублікувала «Проект Конституції Української Народної Республіки». Відповідно до документа Україна мала стати автономною частиною Федеративної Республіки Російської і реалізовувати суверенітет українського народу через Українські всенародні збори. О. Мироненко дав високу оцінку цьому проекту, зазначив, що у грудні 1917 року «у великій Росії не існувало навіть натяків на уконституціювання будь-яких федеративних засад». У проекті «унормовувалась участь українського народу» в управлінні Російською республікою через своїх депутатів у федеральному парламенті, представника УНР у федеральному Кабінеті Міністрів, адміністративному трибуналі, судах тощо.

Війна УНР з радянською Росією унеможливила продовження роботи над проектом Конституції. Лише у березні 1918 року було поновлено діяльність Конституційної комісії. Проте її роботу ускладнювало те, що в УНР перебували німецькі та австрійські війська, які негативно впливали на законотворчу діяльність Центральної Ради.

Врешті, 27 квітня заступник голови УЦР, А. Степаненко повідомив учасників засідання Малої Ради про те, що в Конституційній комісії закінчується розгляд проекту Конституції Української Народної Республіки, і висловив побажання, щоб законопроект якнайскоріше обговорили в Раді. Учасники засідання погодилися і призначили в зв'язку з цим «екстрене засідання».

В останній вечір свого існування – приблизно о 18 год. 29 квітня 1918 року - Мала Рада за незначної кількості своїх членів, що зібралися на «нервово, лихоманкове засідання», встигла майже одногосно ухвалити постатейно в трьох читаннях текст Конституції («Статут про державний устрій, права і вольности УНР») практично без змін, у тій редакції, яка була запропонована комісією.

У науковій літературі Основний закон УНР оцінюється по-різному. Так, М. Стахів зазначав, що в основу конституційного проекту покладено принципи державного устрою США та Австрії. Конституція «приймала автономний, а не федеративний принцип, бо установляла єдину державну владу, але давала автономним органам громад, волостей і земель не тільки автономію у своїх власних справах, а й передавала їм на місці державну владу...» Розробники Конституції і Українська Центральна Рада, на думку дослідника, керувалися не лише теоретичними, але й політичними мотивами. Вони вважали за необхідне мати конституційні підстави для приєднання в майбутньому до УНР Кубані та Криму, які «мали свої особливості і мусили мати свою автономію зближену до федеративного принципу».

К. Костів, позитивно оцінюючи Конституцію, висловив переконання, що за територіальною організацією державної влади Україна «виразно наслідує Австрію», а «в постанові про конфлікти між центральною владою і місцевими владами» вбачається вплив американської

конституції. Дослідник наголошував також на таких важливих особливостях Конституції, як республіканська форма державного устрою, парламентсько-демократичний режим тощо.

Цікавий погляд на конституційний процес в Україні у історика В. Яблонського, який вважав, що своїми універсалами Центральна Рада «фактично створила «малу» Конституцію УНР», яка потім доповнювалась різними законами. А «Статут про державний устрій, права і вольності УНР» складався із «адаптованих до української дійсності прогресивних положень кращих конституцій Європи».

Особливу думку висловив В. Солдатенко, який стверджував, що Основний Закон УНР і в прямому, і в переносному значенні закріплював «учорашній день», гальмував історичну ходу». У свою чергу В. Верстюк охарактеризував Конституцію УНР як «торжество абстрактних демократичних принципів».

Не можна залишити поза увагою висновок П. Солухи. У недосконалості Конституції УНР та політичній поразці УЦР він звинуватив її голову. «Комуністична політика Михайла Грушевського, - писав дослідник, - небажання ним зробити поступки, хоч би тимчасово у земельному питанні, неспроможність його будувати державу, небажання рахуватись з тодішнім становищем України у зв'язку з перебуванням чужих армії на нашій землі, наша ізольованість від решти світу і цілковита наша залежність від наших союзників привели нашу республіку до повного її банкрутства». Цю позицію повністю підтримав відомий телеведучий і історик Д. Яневський.

Проте ці твердження не витримують критики, оскільки вони є здебільшого загальною політичною декларацією, ніж констатацією реальних історичних фактів, об'єктивним аналізом тексту Основного Закону УНР.

Заслуговує на увагу висновок О. Копиленка, який підкреслив, що з юридичного погляду, це була конституція «класичної» парламентської республіки, позбавлена будь-якого ідеологічного та пропагандистського забарвлення.

Разом з тим, поза документом залишилися такі фундаментальні проблеми як проблеми власності, кордонів, мови, державної символіки тощо. Ці зауваження не варто ігнорувати при аналізі і оцінці змісту, сутності, спрямованості Основного Закону УНР.

Отже, Конституція УНР була прийнята в останній день існування Центральної Ради і не діяла жодного дня. Проте це не може применшити її значення в історії вітчизняного революційного конституціоналізму. Текст Основного Закону не тільки враховував найкращі досягнення світової та національно-правової думки, а й за «рівнем демократичності» багато в чому і перевищував всі сучасні йому конституції. Не поступався він діючим тоді основним законам і за рівнем правової культури чи юридичної техніки.